

Т.Р.Власова,

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

ДОБРОБУТ ЛЮДИНИ: СУТНІСТЬ ТА СПЕЦИФІКА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті досліджується добробут як економічна категорія. Визначено сутність добробуту та його специфіку на сучасному етапі розвитку суспільних відносин.

Welfare as an economic category is researched in the article. The essence of welfare and its specific on the modern stage of public relations' development is determined.

Людина завжди піклується про зростання свого добробуту. Стан та розвиток економіки безпосереднім чином впливає на життя людей. Про стан добробуту можна судити на підставі розвитку економіки, орієнтованої на людину. На основі добробуту можна сформуванати загальне уявлення про те, наскільки люди задоволені умовами свого життя. Питання добробуту стосуються кожного члена суспільства, тому вони постають особливо гостро.

Аналіз наукової літератури свідчить про недостатню увагу вчених до категорії «добробут». Окремі аспекти даної категорії представлені у працях Г. Бондаренка, Дж. Вінера, Б. Корнейчука, В. Мандибури, Т. Плаксунової, І. Полякова, А. Сена, Т. Танганової, Б. Юдіна. Однак виявлення сутнісного боку, чинників та особливостей формування добробуту людини залишається недостатньо розробленим, що і визначає актуальність даної статті.

Метою статті є визначення сутності добробуту та його специфіки на сучасному етапі розвитку суспільних відносин. Виходячи з даної мети, постають такі завдання:

- Ї дослідити еволюцію категорії «добробут»;
- Ї розглянути сутність та специфіку добробуту на сучасному етапі розвитку суспільних відносин;
- Ї виявити співвідношення категорій «добробут», «економічне зростання», «людський розвиток».

Розуміння добробуту як певної сукупності матеріальних благ, які належать окремій людині або суспільству, завжди знаходилося у центрі уваги економічних досліджень. Класичні школи пов'язують зростання суспільного добробуту з реалізацією НТП, який відбувається незалежно від волі окремих людей, базується на відносинах конкуренції та завжди виявляється у зростанні матеріальних благ у товарній формі [1; 2; 3, с.103]. Однак таке традиційне розуміння даної категорії не може влаштувати

сучасних дослідників, які займаються формуванням інтелектуальної теорії розвитку економіки і забезпеченням процесів подальшої гуманізації суспільства.

Суспільство переходить від прагнення здобувати матеріальні блага до прагнення самовираження, творчості та реалізації своїх здібностей. Таким чином, поняття «добробут» еволюціонує разом із еволюцією економічних відносин та розвитком суспільства. Результати інтелектуального та духовного розвитку людини складають багатство. Багатство сучасного суспільства – це сукупність його матеріальної та нематеріальної складових. Потреби сучасної людини постійно розширюються та ускладнюються, їх неможливо звести тільки до матеріальної складової. Справді, людина – це не просто біологічна істота, яка прагне задоволення своїх природних потреб, але і соціальний індивід, який має духовно-культурні запити і виконує морально-суспільні обов'язки. Традиційний науковий підхід не може пояснити закономірності розвитку інтелектуального суспільства, оскільки у цьому підході людина з'являється одноманітно функціонуючим суб'єктом, зайнятим винятково підрахунком максимальної корисності у процесі задоволення своїх матеріальних потреб. У цьому підході людина постає винятково «людиною економічною», раціональним суб'єктом і це не дозволяє дослідити людину як творчу індивідуальність в умовах інтелектуальної економіки. Людина є раціональним суб'єктом у сфері економіки, але вона не може бути повною мірою раціональною, оскільки є особистістю творчою.

Розгляд добробуту в економічній науці розширився з загального обсягу споживання до його структури, потім – від суто матеріальних благ до неречових та духовних, і поступово включив такі чинники існування людини, як відпочинок, здоров'я, культурний та професійний розвиток, стан навколишнього середовища тощо [4, с.188]. Однак в економічній науці дотепер не сформульовано загальновизнаної теорії добробуту. «Складність, з якою зустрічаються економісти при дослідженні проблем добробуту, обумовлена тим, що поняття «добробут» відноситься одночасно до економічної науки і до етики, тому будь-яка теорія добробуту явно чи неявно базується на деяких етичних постулатах» [5, с.102].

Існує думка, що добробут – це «сформовані у даному суспільстві

умови життєдіяльності індивіда або соціальної групи, які визначаються розвитком суспільства в цілому та індивіда зокрема» [6, с.7]. Згідно з іншою точкою зору, оцінка добробуту спирається на діалектику розвитку системи потреб та можливостей людини: «Добробут – це оцінка рівня реалізованих потреб та можливостей людей у процесі матеріального відтворення» [7, с.35]. В. Мандибура вважає, що добробутом може вважатися такий життєвий рівень, який досягає відповідних кількісних та якісних рівневих значень [8, с. 22].

П.Самуельсон, а також Дж.Гелбрейт і Е.Хансен поклали початок формуванню концепції «держави добробуту» як комплексу інститутів, покликаних здійснити втручання у соціальне та економічне життя з метою забезпечення повної зайнятості, високого рівня доходів та стабільних цін, а також програми соціальної допомоги непривілейованим верствам суспільства. Разом з Полом Самуельсоном проблемою суспільного добробуту займався Вільям Д.Нордхаус. Вони дійшли висновку, що «ВВП – це відображення надмірного матеріалізму суспільства, що присвятило себе безмежному виробництву непотрібних товарів» [9, с.456]. Такої точки зору дотримується і один з найвидатніших дослідників економіки добробуту, нобелівський лауреат 1998 р. Амартія Сен. Його внесок у цю галузь дослідження пов'язаний з погодженням проблем економіки добробуту з етичними принципами. На його думку, подальший розвиток теорії добробуту вимагає використання досконалішої, порівняно з утилітаризмом, філософської традиції. Добробут має оцінюватися за можливостями людей вести такий спосіб життя, який є гідним їх, а не за рівнем ВВП на душу населення країни [10]. «Не зменшуючи значення економічного зростання, ми маємо подивитися на проблему набагато ширше» [11, с.31]. У цьому контексті А.Сен пропонує відступити від «всезагальної стратегії визначення людського розвитку тільки у термінах задоволення потреб» [12, с.2].

В якості досконалішого показника було запропоновано показник чистого економічного добробуту (ЧЕД). На думку П.Самуельсона та В.Нордхауса, для визначення ЧЕД до ВВП слід додати цінність вільного часу (ВВП за збільшення вільного часу може зменшитись, а ЧЕД – зрости). У ЧЕД також включають обсяг продукції, створеної домогосподарствами та тіньовим сектором

економіки; вартісну оцінку неринкових операцій, дозволя та покращення якості товарів; вираховується вартість впливу на економіку негативних факторів (збитки від забруднення навколишнього середовища, вичерпання природних ресурсів, перевантаження засобів виробництва тощо) [9, с.456-457].

Взаємозв'язок економічного зростання та добробуту людини є традиційно однією з ключових проблем економічних, філософських, соціологічних та цілого ряду інших наукових теоретичних конструкцій [13]. Звертаючись до цієї проблеми, мислителі давнини підкреслювали, що людина має розглядатися не як засіб зростання виробництва, а як найважливіша його мета. Арістотель стверджував: «Багатство – це, звичайно, не те благо, якого ми прагнемо, оскільки воно корисне, тобто існує тільки заради чогось іншого» [14, с.59]. Двадцять одне століття потому І.Кант зазначив: «...чини так, щоб ти завжди ставився до людства і в своїй особі, і в особі всякого іншого як до мети, і ніколи не ставився би до нього тільки як до засобу» [15, с.68].

Матеріальне багатство, на яке були орієнтовані попередні концепції добробуту і яке продовжує розглядатися як важлива цінність, здатна замінити інші цінності, справді відіграє важливу роль у житті людей. Національне багатство може розширити можливості вибору для людей. Однак цього може і не відбутися. Визначальним є не саме по собі багатство, а те, як його використовують країни. Доки суспільство не усвідомить, що основне його багатство – це люди, надмірна стурбованість виробництвом матеріальних благ буде затуляти кінцеві цілі збагачення життя людей [16]. Даний підхід є альтернативою традиційній позиції, згідно з якою досягнення економічного зростання автоматично тягнуть за собою зростання добробуту, прогрес у розвитку людини та всього суспільства. Перспективи розвитку, орієнтовані на людину, почали витісняти перспективи, спрямовані тільки на отримання прибутку, оскільки «у новому суспільстві роль людини незмірно зростає. Вона стає і метою, і мірилом, і головним чинником прогресу» [17, с.18].

У Доповіді про розвиток людини за 1996 рік зазначено, що «ніякого автоматичного зв'язку між економічним зростанням та розвитком людського потенціалу не існує, однак якщо ці ланки зв'язку сформовані на основі рішучого політичного підходу, вони можуть служити взаємному зміцненню, а економічне зростання

зможе ефективно і швидко сприяти процесу розвитку людського потенціалу. Першочергової значущості набуває політична орієнтація уряду» [18, с.111]. Таким чином, добробут та розвиток людини – це мета, а економічне зростання – засіб. Вплив економічного зростання на добробут багато в чому залежить від того, як використовуються його «плоди». Добробут має оцінюватися за можливістю людей вести таке життя, яке вони вважають гідним, а не за рівнем доходу на душу населення. Дохід слід розглядати не як кінцеву мету, а як засіб, що розширює можливості людини у таких сферах, як охорона здоров'я, освіта, економічна та суспільна діяльність. Рівень доходу, досягнутий у тій чи іншій країні нині, не гарантує економічного процвітання у майбутньому. Однак у разі, якщо отриманий дохід буде достатньою мірою інвестуватися у людський розвиток, тоді економічні показники у майбутньому значно перевищать свій сучасний рівень. Така переорієнтація поставила перед наукою нові завдання. В їх основі лежить принцип, згідно з яким економіка існує для розвитку людей, а не люди – для розвитку економіки.

Ще наприкінці 1980-х рр. сформувався підхід, заснований на принципах людського розвитку, в основному під впливом праць А.Сена [10]. Основне положення цієї концепції зводиться до того, що кінцевою метою розвитку має бути покращення добробуту людей. Людський розвиток, згідно з даною концепцією, відбувається через усебічне розширення можливостей людської особистості або через розширення можливостей вибору. Урешті-решт, у центрі уваги має бути життя – те, що ми можемо чи не можемо зробити; те, ким ми можемо чи не можемо бути. Водночас мета людського розвитку – розвиток можливостей людини, що містить у собі доцільну діяльність і свободу вибору серед різних форм діяльності, розглядається як дещо цінне саме по собі, а не тільки як чинник виробництва.

Необхідність вивчення та врахування здібностей і можливостей людини має бути продиктована не тільки доцільністю їх використання та споживання як чинника покращення функціонування виробничої, соціальної, комерційної систем. Існуючі концепції визначеності параметрів, що характеризують якість життя, є доволі обмеженими, оскільки представляють людину як істоту переважно споживаючу. Тому важливо

спиратися на такий підхід, який би включав два аспекти – як те, що людина є ресурсом особливого роду, здатним проявляти власну активність, так і те, що сама людина потребує споживання природних, соціальних, інформаційних та інших ресурсів. Такий підхід має бути інтегральним і здатним відобразити самоцінність Людини. А.Сен акцентує увагу на свободі індивідів реалізовувати власний проект життя, в якому добробут визначено «у термінах здатності особистості здійснювати дії та досягати станів буття, які вони вважають доцільними» [19, с.30]. Людину слід розглядати не як один з функціональних елементів виробничих, соціальних, технічних, комерційних тощо систем, а як начало, що ніяк не може бути жорстко вбудованим у ці системи і редукованим до чистої функціональності [20, с.7].

У концепції людського розвитку людина з'являється не просто індивідуумом зі своїми потребами, але вона є «агентом змін, в якого є можливість думати, оцінювати, зважувати, вирішувати, надихати, агітувати, і таким шляхом змінювати світ» [21, с.1]. Стан економіки прямо і безпосередньо залежить від морального та духовного стану особистості. Основу добробуту складають не тільки зовнішні блага, традиційно досліджувані економістами, але і внутрішні якості особистості. У сучасному світі визначальною умовою добробуту індивіда має бути його виховання й освіта, а основними суспільними інститутами, що закладають фундамент майбутнього добробуту, стають родина і школа. Навіть найсучасніший ринковий механізм не може забезпечити споживача кращим життям, ніж він заслуговує за своїми знаннями і культурою. Тільки людина з добрим серцем і світлим розумом, духовно цілісна, працелюбна та відповідальна зможе забезпечити себе і принести користь своїм близьким і своєму народу.

Згідно з концепцією, розробленою Програмою розвитку ООН, «людський розвиток є як процесом розширення людського вибору, так і досягнутим рівнем добробуту людей» [22]. Отже, добробут, людський розвиток та процес розширення людського вибору майже зводяться до синонімів. Людський розвиток передбачає, з одного боку, існування можливостей людини (для підтримання та покращення стану здоров'я, здобуття знань, професійних навичок тощо), а з іншого, - реалізацію цих можливостей для праці, відпочинку, культурної, суспільної, політичної діяльності. Для

створення добробуту та успішного людського розвитку ці два аспекти мають бути збалансованими.

Підкреслюється, що кількість варіантів вибору є необмеженою. Однак на всіх рівнях розвитку найважливіші варіанти вибору звужуються до можливості обирати довге та здорове життя, можливості здобуття знань і до наявності ресурсів, необхідних для підтримання гідного рівня життя. Суспільний прогрес неможливий, якщо нереалізовані дані три ключові цілі людини. Якщо ці найважливіші варіанти вибору відсутні, недоступними виявляються і багато інших можливостей. Складові добробуту варіюють від політичної, економічної та соціальної свобод до можливостей створювати, творити, мати почуття власної гідності та гарантовані права людини.

Таким чином, до основних складових добробуту ми відносимо:

- можливість обирати довге та здорове життя, здобувати знання;

- самостійно обирати умови інтелектуальної творчої діяльності та гармонізації особистості;

- можливість самореалізації особистості через уміння скористатися інтелектуальним ресурсом (власними знаннями, здібностями, мотиваціями, здібностями до творчої розумової діяльності, економічної адаптації тощо) в усіх сферах суспільного відтворення та відповідність інтелектуального ресурсу суспільним вимогам до суб'єкта діяльності;

- здатність продукувати нове знання як джерело соціального визнання і необхідна умова включення людини до складу домінуючих соціальних груп;

- можливість вибору умов життєдіяльності; зміни змісту як діяльності, так і споживання;

- наявність матеріальних благ задля задоволення індивідуальних потреб людини та членів її родини; постійне збільшення пропозиції, покращення якості, підвищення рівня інтелектуальних продуктів (освітніх, медичних, інноваційних послуг тощо) і, зрештою, розширення можливостей вибору благ;

- співпадіння умов розподілу благ уявленням людини про справедливість або еквівалентність відшкодування витрат власних ресурсів.

Розробка концепції людського розвитку дозволяє сформулювати якісно новий, перспективний підхід до розуміння суспільного

прогресу. На її основі є можливість запропонувати дієву та реальну систему заходів, яка базується на більш справедливому розподілі виробничих активів та доходів, орієнтовану на розвиток здібностей та задоволення потреб людини, її максимально активну участь в економічному, політичному та культурному житті, а саме:

Ї по-перше, необхідно збільшити інвестиції в освіту, професійну підготовку, сприяючи реалізації здібностей людини та її участі у виробництві та розподілі благ;

Ї по-друге, подбати про більш справедливий розподіл доходу і багатства, забезпечуючи матеріальну основу розвитку інтелектуального ресурсу;

Ї по-третє, досягти збалансованості соціальних видатків, зміцнюючи економічну базу соціальної сфери;

Ї по-четверте, розширювати можливості людей здійснювати вибір у політичній, соціальній та економічній сферах.

Список використаних джерел:

1. Винер Дж. Концепция полезности в теории ценности и ее критики / Дж.Винер // Вехи экономической мысли. Теория потребительского поведения и спроса. [сост. и общ. ред. В.М.Гальперина]. – СПб. : Экон. шк. [и др.]. – 1999. – 380 с.
2. Пигу А. Экономическая теория благосостояния : т. 1-2 / Артур Пигу – М. : Прогресс, 1985. – (Т.1 – 512 с.; Т. 2 - 454 с.).
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа / А. Смит // Антология экономической классики : в 2 т. / сост. И. А. Столяров; перевод . – М. : МП Эконом Ключ, 1993. – 474, [1] с. – Т. 1. – С. 103.
4. Бондаренко Г.И. Человеческий капитал: основные факторы его воспроизводства и развития / Г. И. Бондаренко. – Майкоп ; Ростов-на-Дону : Терра, 2005. – 254 с.
5. Корнейчук Б. В. Информационная экономика : теорет. основы, модели, функционирование, статистика / Б. В. Корнейчук. – СПб.: Питер, 2006. –394 с.
6. Танганова Т. А. Экономические условия формирования благосостояния в реформируемой экономике / Т. А. Танганова. – Иркутск: Иркутская государственная экономическая академия, 2000. – 179 с.
7. Поляков И.В. Экономическое поведение человека. – Саратов: Приволжское кн. изд., 1999. – 247 с.
8. Мандибура В. О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання. – К. : Парламентське вид-во, 1998. – 256 с.
9. Самуельсон П., Нордхаус В. Экономика / П. Самуельсон, В Нордхаус ; пер. с англ. – М. : Бинум, Лаборатория базовых знаний, 2000. – 800 с.
10. Sen A. K. Development as Capability Expansion // Journal of Development Planning. – 1989. – Vol. 19.
11. Сен А. Развитие как свобода / Пер. с англ. под ред. и с послесл. Р. М. Нуреева. – М.: Либер. миссия, 2004. – 430 с.
12. Sen A. K. What Can Johannesburg Achieve. – Mimeo WSSD, 2002.
13. Плаксунова Т. А. Экономический рост и становление концепции человеческого развития / Т. А. Плаксунова // Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова. – 2004. – №5 (35). – С. 104-116.
14. Аристотель. Никомахова этика // Аристотель. Сочинения в 4 т.; [пер. И. В. Брагинской]. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.
15. Кант И. Основы метафизики нравственности // И. Кант. Сочинения: в 6 т. Т. 4, ч. 1. – М.: Мысль, 1965.
16. UNDP, 1995. Human Development Report 1994. – N.Y. : Oxford University Press.
17. Чухно А. Нова економічна політика / А. Чухно // Економіка України. – 2005. –

№7. – С.15-22.

18. UNDP, 1996. Human Development Report 1995. – N.Y. : Oxford University Press.
19. Sen A. K. Capability and Well-being. In The Quality of Life. – (edited by Nussbaum M. and Sen A. K.). – Oxford : Clarendon Press, 1993.
20. Человеческий потенциал России: интеллектуальное, социальное, культурное измерения / Рос. акад. наук. Ин-т человека; [под ред. Б. Г. Юдина]. – М. : Ин-т человека РАН, 2002 (ЦОП ИФРАН). – 265 с.
21. Sen A. K. The Ends and Means of Sustainability. Key note address at the International Conference on “Transition to Sustainability”. – Tokyo, 2000.
22. UNDP, 1990. Human Development Report 1990. – N.Y. : Oxford University Press.